

MARTOS LEVENTE BALÁZS

„Megnyitotta az Írásokat...”

(Lk 24,32.45)

Ige- és Írásteológia

Szent Lukács művében

A Biblia Istene beszélő Isten.¹ Szavával teremt, törvényt ad, kiválaszt és meghív a vele való kapcsolatra. Isten szava kapcsolatot kezdeményez: a megszólított, kiválasztott nép imával és istentisztelettel dicsőíti őt, az általa teremtett világ pedig neki dalol. „Csak szólt, és meglett minden”, áll a Zsolt 33,9-ben. „Minden ujjong és dalol színed előtt” – olvassuk a Zsolt 65,14-ben. Az Újszövetség alapja és központi témája az Ige megtestesülése, világba lépése, amellyel az „egyszülött Fiú” (Jn 1,18) kinyilatkoztatta Istent. A teremtő és a teremtésben is mintegy nyomot hagyó Ige megszólalt evilág körülményei és adottságai között, és a benne hívők közösségére, az egyházra bízta, hogy tanítását továbbadja.

Ez utóbbi állítás természetesen Szent János evangéliumán alapul. A katolikus igeteológia néhány

¹ Ld. ehhez PÁPAI BIBLIKUS BIZOTTSÁG: *A zsidó nép és szent iratai a keresztény Bibliában*, Római Dokumentumok 40., Szent István Társulat, Budapest, 2013 [olasz eredeti 2001], II.B.1.

meghatározó dokumentuma elsősorban a *corpus johanneum* látásmódjára, János evangéliuma és első levele fogalmi világára támaszkodik. A *Dei Verbum* dogmatikus konstitúció 1. pontja Szent János első levelének bevezető sorait idézi, s így teremt alapot arra, hogy az „ige” többértelmű, egymáshoz kapcsolódó jelentései mentén szóljon Jézus Krisztusnak, az Igének a megértéséről, a vele való közösségről, a róla szóló szóbeli és írásos tanúságtételről és mindennek átadásáról. XVI. Benedek pápa *Verbum Domini* szinódus utáni apostoli buzdításának 2. pontja ugyanebből a szövegrészből indul ki, majd János evangéliumának prologusát választja vezérfonalául. A Szentírás sokféle kijelentése, de az egyház tanításának sokrétűsége is az Igében gyökerezik, amely történelem előtti, majd a feltámadásban immár történelem felettivé lett, s így garantálja és élteti a sokféle szó egységét.

Igeteológiáról sajátos értelemben valószínűleg csak a jánosi iratokban beszélhetünk. Hiszen ez beszél Isten Igéjéről mint cselekvő alanyról, mint az üdvösség történetének központi szereplőjéről. Ugyanakkor Isten szavának valósága, az a tény, hogy Isten beszél, sőt megszólít, nyilvánvalóan megjelenik minden szentírási könyvben, némelyekben talán különös hangsúlylyal. Hadd említsek itt is egy újabb egyházi dokumentumot. Ferenc pápa *Aperuit illis* kezdetű *motu proprio*ja – amelyben egyebek mellett elrendelte az Isten Igéje vasárnapjának ünneplését évközi 3. vasárnapon – először Lukács evangéliumának két olyan részletében értelmezi a Szentírás megértésének témakörét, amelyek a Feltámadott megjelenéséről tudósítanak. Bevezető verse a feltámadt Jézus és a tanítványok esti találkozásából vett idézet: „Akkor megnyitotta értelmüket, hogy megértsék az Írásokat” (Lk 24,45). A szöveg nemsokára hivatkozik e találkozás előzményére,

az emmauszi történetként ismert elbeszélésre, amely az Írások tanúságtételét szintén Jézus szenvedésének és feltámadásának, megváltó művének próféciájaként értelmezi (vö. Lk 24,26 és 24,46–47).

E két lukácsi elbeszélés egyszerre jelenti az evangélium összefoglalását és csúcspontját, ugyanakkor sajátos készület is: itt az evangéliumban már benne van az Apostolok cselekedeteinek bevezetése és előkészítése. A tanítványoknak a templomban kell maradniuk, amíg Jézus el nem küldi az „Atya ígértét”, és erő nem tölti el őket a magasságból (vö. Lk 24,49). Ez az „erő” abban nyilatkozik meg, hogy a tanítványok „megtérést hirdetnek a bűnök bocsánatára Jeruzsálemtől kezdve minden népnek”, illetve „tanúi ezeknek” (Lk 24,47–48). Ez történik az Apostolok cselekedeteiben.

A következőkben szeretném áttekinteni Szent Lukács evangéliumát ebből a szempontból. Hogyan mutatkozik meg benne az Ige, hogyan mutatja meg ez a szöveg azt, hogy a Feltámadott szavára épül? Hogyan értelmezi az Írásokat, és hogyan nyitja meg az értelmet Jézus Lukács evangéliumának korábbi szakaszaiban? Természetesen számos lehetőség kínálkozik: Jézus minden egyes kijelentését külön elemezhetnénk, beszélhetnénk az ő jelenlétének bűnbocsánatot, irgalmat közlő erejéről, említhetnénk, hogy halottakat támasztott fel, életet adott vissza, vagy hogy parancsolt a gonosz lelkeknek. A szinte végtelennek látszó és ezért túlságosan is tágas merítés helyett egyrészt a már említett két szöveghely irányát követem: Lukács evangélista szerint Jézus az ószövetségi írásokban fedte fel küldetését. Másrészt – némileg önkényesen, de nem jelentés nélkül – *a szó szimfóniája* fogalmát veszem alapul.

1. Szó, amelynek története van

Az elbeszélések igazsága sajátos módon tárul fel a befejezésükben. Az elbeszélés végeredménye megmutatja, milyen változás ment benne végbe, mi volt az egész értelme. Értelmesen elbeszélni csak értelemmel bíró történetet lehet. Lukács evangéliumának záró képei visszautalnak az egész történetre, sőt, nemcsak ennek a most befejeződő történetnek az értelmét tárják fel, hanem visszautalnak mindarra, ami ennek előzménye volt. Az elbeszélő szerint Jézus mondta ki a történet végső értelmét: ő a főszereplője s egyben fő beszélője is a 24. fejezet jeleneteinek. Ezekből a záró képekből kiindulva rák módjára visszafelé szeretnék haladni, hogy megmutassam, mi áll ezek mögött a végső értelmező szavak mögött, mi minden készítette elő azt, ami a szöveg befejezésében elhangzik.

1.1. Lk 24,27 és 24,44–47

Az emmauszi történet és a tanítványok előtti esti megjelenés Lukács evangéliumában fontos párhuzamokat mutat. Visszatérő jellegzetességük, hogy Jézus küldetését és sorsát a zsidók szent iratainak beteljesedéseként fogják fel. A Lk 24,27 ismert mondatát – „kezdvé Mózesen és valamennyi prófétán, mindent megmagyarázott nekik, ami az Írásokban róla szólt” – a 24,44 visszhangozza: „be kell teljesedni mindannak, ami meg van írva rólam Mózes törvényében, a prófétákban és a zsoltárokbán”. Az emmauszi tanítványoknak Jézus mindent „megmagyarázott” (*dierméneuszen*), s erre előbb valamiképpen kötődni kezdtek hozzá („maradj velünk, mert már esteledik”), majd megnyílt a szemük (*autón de diénoikhthészan hoi ofthalmoi*), és felismerték őt. A két tanítvány arra lesz figyelmes, hogy lángolt a szívük, miközben Jézus beszélt hozzájuk, és

„megnyitotta” (*diénoigen*) nekik az Írásokat. A tizenegynek meg a velük lévőeknek Jézus az értelmét „nyitja meg” (*diénoixen*), hogy „megértsék az Írásokat”. Az emmausziaknak Jézus arról beszél, ami róla szól (*tá peri heautú*), a tizenegynek szintén, itt egyes szám első személyben (rólam – *ta gegrammena ... peri emú*).

A visszatérő elemek tehát egyrészt a zsidó szent iratok sajátos részletei, amelyeknek be kellett teljesedni Jézus sorsában, a Messiás, a Krisztus sorsában, másrészt az a tény, hogy az írás megnyitása és a tanítványok értelmének megnyílása összetartozik. Isten nyitja meg őket, Isten gyújtja lánggra a szívüket. Jézust még nem ismerik, bár reá tekintenek, s közben az Írásokat sem ismerik, bár olvassák és „tudják” őket. A két felismerés, a két megnyílás összetartozik: Szent Jeromos híres mondása jut eszünkbe, hogy a Szentírás nem ismerése Krisztus nem ismerése.² Illetve ennek fordítottja: akkor ismerik fel Jézus jelenlétét, amikor az Írások értelme is feltárul számukra.

A két jelenet felidézi az egész ószövetségi kinyilatkoztatást. Jézus mondatai szerint az Írásokban „valami” Krisztusról szól. Van az Ószövetségnek, az Írásoknak egyfajta belső tagozódása, ami a mai ismereteink szerinti héber kánonra emlékeztet. Mózes törvénye – próféták – Írások/zsoltárok. Az első változatban az „írások” szó még az egész szent iratot jelentheti, ugyanakkor (paradox módon) a „zsoltárok” szó jelentése közelebb áll ahhoz, amit ma *ketubím*nek mondunk. A szöveg nem állítja, hogy az egész Írás Krisztusban teljeseedik be, de azt igen, hogy az egész Írásban vannak rá utaló, rá mutató mondatok, s hogy ezt Krisztus tárja fel, a Feltámadott.

² SZENT JEROMOS: *Commentarius in Isaiam*, Előszó, in PL 24,17. Idézi: *Dei Verbum* 25.

Érdemes még rátekinteni a két jelenet szerepére és kapcsolatára a 24. fejezetben. A fejezet nyitó és záró képe Jeruzsálemben vagy közvetlen környékén (a sír közelében) zajlik. A középső elbeszélésben az Emmauszba tartó tanítványok elindulnak, elhagynák a várost, de útközben visszafordulnak. A visszafordulás, irányváltoztatás kifejező jelképe lehet a 24. fejezet mindhárom történetének. A felismerés, megértés és a visszafordulás, megtérés eseményei összekapcsolódnak. Azok a mondatok, amelyekkel Jézus a tanítványokat oktatja – az esti jelenet második részében – ebben az optikában a megérkezés helyzetét, a célt mutatják meg: közösségben egymással és Jézussal, „visszatérten”, illetve útra készen. A két kép kapcsolatát továbbá egyfajta fokozásként is értékelhetjük. Az asszonyok után előbb két tanítvánnyal történik meg, ami most a tizeneggyel és a velük lévőekkel: felismerik Jézust, és hisznek benne.

1.2. Lk 24,44 és 4,21

A Feltámadott utolsó megjelenése, amelyet Lukács elmond, a tizenegy tanítvánnyal és a többiekkel való esti beszélgetés Jeruzsálemben, sajátos emlékeztető mondatokkal kezdődik: „Ezeket mondtam nektek, amikor még veletek voltam...”. A görög így hangzik: „*Hútoi hoi logoi mú hús elalésza prosz hüimász eti ón szüin hüimín*”. „Ezek az én szavaim, amelyeket mondtam nektek, amikor még veletek voltam.” A mondat egyrészt egyfajta határt von Jézus akkori és mostani, feltámadás utáni „velük léte” közé. Másrészt immár saját szavaira, saját korábbi tanítására hivatkozik. Erről beszélt nektek, ezeket mondtam nektek. Jézus ugyanazt a *laleó* igét használja itt, mint amely az emmauszi történetben a próféták beszédét írta le (vö. Lk 24,25).

Lukács szerint Jézus az Írásokkal összhangban fejtette ki saját tanítását. Lehet, hogy akik őt hallgatták, bizonyos értelemben végig olyanok voltak, mint az emmauszi tanítványok: valami eltakarta előlük szavainak tényleges értelmét. Valami megakadályozta őket abban, hogy előre higgyenek benne a keresztt és feltámadás igazságával együtt. Amit Jézus eddig mondott, most mégis új, más erővel és teljes értelemmel ragyoghat fel számukra. Nem lehet megérteni az Urat, ha nem ismerjük szenvedését – tanít újra meg újra Márk evangéliuma. Nem lehet megérteni az Urat, ha nem hallgatunk rá, amikor Feltámadottként tanít minket – egészsíti ki Lukács.

Jézus idézett szavainak másik fontos eleme újra a „beteljesedés” kérdése. Felmerül ugyanis a kérdés: mikor mondott ilyesmit az Úr? Az evangélista az egész történetben többször is használja a beteljesít, befejez jelentésű *pléroó* igét,³ de az Írásokkal kapcsolatban csak egyetlen másik alkalommal, a Lk 4,16–30 szövegében. Ez a názáreti zsinagógában a nyilvános működés kezdetén zajló jelenet. Jézus felolvassa, amit a kezébe adnak, Izajás próféta tekercsét, és azt mondja (Lk 4,21): „Ma, a ti fületek hallatára, beteljesedett ez az írás.”

Lukács evangéliumának nem központi kérdése, hogy Jézus milyen kapcsolatban van az Írásokkal. Legalábbis például Mátéhoz képest Lukács kevésbé tartja meghatározónak, hogy újra meg újra igazolja Jézus tekintélyét az Írásokra tett utalással. Mégis lényegesnek tartja, hogy a nyilvános működést, a szegényeknek szóló „szentlelkes” igehirdetést kezdő názáreti jelenetet prófétai szavakkal alapozza meg. A „földi” Jézus megnyitja az írásokat.

³ Vö. Lk 22,16; 21,24; 9,31; 7,1; 3,5; 2,40. A szavak beteljesedése még kitünteti a Lk 1,20 szövegét: Gábiel jövendöli saját szavairól, hogy azok be fognak teljesedni.

A názáreti jelenet értelmezői egyébként felhívják a figyelmet arra, hogy ennek egésze is mintha a tanítás – halál – feltámadás hármához illeszkedne.⁴ A lelkes kezdethez tartozik az Írások beteljesedése, a szegényeknek hirdetett evangélium, a Lélek megrendítő tanúságtétele, amelyet az ellentmondás és elfordulás, a szakadékba taszítás kísérlete, végül a váratlan megmenekülés, az isteni jellegű „áthaladás” fordulata fejez be.

A názáreti jelenetnek egyébként még két áthallását, szövegkritikai, illetve intertextuális jellegű értelmezési lehetőségét szeretném felvillantani. Az egyik, hogy a nyugati szövegváltozathoz tartozó kódexek szerint Jézus „kibontja a tekercset” (*anaptiixasz*), míg az alexandriai szövegváltozatok szerint „kinyitja” (*anoixasz*). Milyen különös, hogy legalábbis a szövegváltozatok szintjén itt is a megnyitás fogalma jelenik meg! Hogy Jézus nemcsak az olvasásban, hanem már a tekercs, a könyv megnyitásában is előttünk jár és velünk tart. Másfelől ugyanebben a jelenetben a tekercset „odaadják” neki (*edothé autó to biblión*). A Jelenések könyvének 5. fejezetében a Bárány „elveszi” vagy „átveszi” (*lambanó*) a könyvet, amelyet egyedül ő méltó „felnyitni”. Ez hatalomátvételének is jele. A beteljesedés emitt még jövődőlés, amott prófétai látomás a végső igazságról. Az egykor mondott prófétai ige és a világ végső sorsáról meg a történelem igazságáról szóló szavak igazsága akkor cseng egybe, ha Krisztus felnyitja és felolvassa a tekercset.

1.3. Lk 1,1–4

Szent Lukács evangéliumában a szavak egymásutánja, a prófétai igék, a szó és a visszhang egymásra utal,

⁴ Ld. még Lk 2,41–52, illetve Mk 1,35–39.

kapcsolatuk nyomon követhető. Ha már visszafelé kezdjük utunkat, az evangélium torkolatától a forrásvidéke felé, térjünk vissza a kezdetéhez is. Ahhoz a híres ajánláshoz, amellyel Lukács a „tiszteletreméltó Teofilnak” ajánlotta művét. Témánk szempontjából most az a fontos, hogy Lukács egyfelől azt állítja, „mindennek pontosan utánajártam”, illetve mindent „rendben” akar elbeszélni. Másfelől tudja, hogy a „köztünk végbement eseményeket” már sokan előadták, „akik kezdet óta szemtanúk voltak és szolgálói az igének”.

Az Apostolok cselekedetei szerint (6,4) az apostolok feladata lesz az „ige szolgálata”.⁵ Ez az „ige” nem Krisztus személyét, hanem a keresztény üzenet egészét jelenti. Lukács annak az üzenetnek a továbbadását tartja szem előtt, amelynek maga is örököse, de amelynek eddigi továbbadásával a jelek szerint bizonyos módon mégiscsak elégedetlen. Máskülönben nem írná meg evangéliumát. Evangéliumát, illetve legalább részben ennek mondandóját és szavait is a hagyomány folyamatában tudja. A „logosz”, az üzenet elmondható más szavakkal, de „most” keletkezik írásos formája, folyamatban van, hogy ami elmondható, azt le is írják, rögzítsék belőle.

Mint tudjuk, Lukács az Apostolok cselekedeteinek elbeszélését szintén rövid ajánlással, bevezetővel látta el. Az a folyamat, amelyre az evangélium bevezetője utal, az első, majd második keresztény nemzedék hitének és hagyományainak átadása⁶ alig későbbi

⁵ Ld. ehhez MICHAEL WOLTER: *Das Lukasevangelium*, HNT 5., Mohr Siebeck, Tübingen, 2008, 63.

⁶ Vö. SIMON TAMÁS LÁSZLÓ: *A kezdetek varázsa és lendülete. Közelítések a Lukács-evangéliumhoz és az Apostolok cselekedeteihez*, A Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola Bibliatudomány Tanszékének Kiadványai 10., Sapientia – L'Harmattan, Budapest, 2012, 38–45.

korban ment végbe, mint az Apostolok cselekedeteinek cselekménye. Az evangélium befejezése (és persze az ApCsel elbeszélése is) arról tanúskodik, hogy ez a hitátadás a Szentlélek vezetése alatt ment végbe. A logosz, az üzenet átadatott, célhoz ért, de újra el kellett mondani, hogy megbízhatósága, hitébresztő mivolta újra nyilvánvalóbb legyen. Újra megtörténjen az, amiért keletkezett: hogy Teofil szíve lángoljon, mint az emmauszi tanítványoké, és megértse, hogy mindeknek éppen úgy kellett történnie, ahogy megíratott és ahogy megmondattott.

Az Ige örök, de a szónak története van. Története van annak, ahogy hozzánk eljutott. Ha már átléptünk az Apostolok cselekedeteinek világába, ajánlatos még egy szöveghelyet felidézünk mintegy az eddigiek összefoglalásaként. Fülöp diakónus az ApCsel 8. fejezetében Jézus szerepébe kerül. Az ő jelenléte, értelmező segítségével nélkül nem lesz érthető a szó, még ha fel is olvassák. Ha azonban segít a hívő, akkor hit keletkezik a másokban is: az etióp udvarnok megkeresztelkedik.

2. A szó szimfóniája

Ahogy a bevezetőben említettem, számos példát kereshetnénk arra, milyen is Jézus igéje Lukács evangéliumában. Mivel Jézus szavai sokszorosan tett értékűek, tágabb értelemben egész krisztológiát építhetnénk arra, amit és amilyen helyzetekben Jézus mond. Mindez túlzásnak, ezért hiábavaló vállalkozásnak is tűnhet. Ha azonban Jézus tanításának egységét vesszük alapul minden szakasz értelmezésében, ha a különféle teológiai témákat és súlypontokat egyetlen olyan kép részének tartjuk, amelyet a maga

egészében mi magunk talán még távolról sem látunk, érdemes egy-egy ilyen részletet is kiragadnunk, bízva a Lélek hatékony segítségével, hogy ő majd elvezet a teljességre.

A *szümfónia* görög szó az Újszövetségben hapax legomenon, egyetlen egyszer fordul elő, éppen Lukács evangéliumában (Lk 15,25). A történetet és a helyzetet is jól ismerjük: amikor a tékozló fiú idősebb testvére hazafelé tart, meghallja a „zenesót és a táncot” (*szümfóniasz kai khorón*), és miután megtudja, miről van szó, nem akar bemenni. Kissé talán meglepő, hogy a magyarban jövevényszóként is ismert „szimfónia”, a klasszikus zenei műfajok egyike, itt zenesót, muzsikaszót jelent, és egy örvendező, táncos multság összefüggésében hangzik el. A szónak ez a jelentése mindenesetre jól biztosított az exegézis oldaláról. A *szümfónia* szót általában különböző hangszerek egybehangzására használták, de olykor egyazon hangszer megszólaltatását is jelölhette (Dán 3,5.15 LXX; kettős síp, pásztorsíp, dуда).⁷ A kifejezés zenészóra vonatkozik idegen szóként még a zsidó irodalomban is.⁸ A könnyen beazonosítható *szüin-* és *fóné* alapszavak összetétele a jelek szerint őrzött valamit az „együtthangzás”, „együtt megszólalás”, illetve az átvitt értelemben is használható „összhang” jelentésből. Érdemes kitekinteni a hasonló derivátumokra. A *szümfóneó* szó jelentése általában egyetérteni, összhangban lenni,

⁷ A görög szavak exegetikai hátteréhez ld. a HORST BALZ és GERHARD SCHNEIDER szerkesztette *Exegetisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, Kohlhammer, Stuttgart, 1992² vonatkozó szócikkeit a III. kötet 695–696. hasábjain.

⁸ Vö. HERMANN L. STRACK – PAUL BILLERBECK: *Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrasch IV*, Beck, München, 1956², 396, valamint 400, w. lábjegyzet: Kel 11,6.

valamihez illőnek lenni.⁹ A *szüimfónészis* és a *szüimfónosz* értelme is megegyezés, egyetértés (ld. 2Kor 6,15; 1Kor 7,5).

Az exegézis szintjén tehát világos, hogy Lukács elbeszélésében Jézus szavai szerint a házból zeneszó hangja szűrődik ki. A *szüimfónia* háttere viszont olyasvalami, ami a szó tágabb értelmének nem mond ellent, vagy amire ez éppenséggel utalhat: sajátos, különleges összhang jött létre az apa és fiú között. Egymásra találtak, kibékültek egymással. Az ünnep és a zeneszó nem volna lehetséges, ha ez a belső összhang nem állna mögötte. Nem két egyenrangú fél „pendül egy húron”, az egyiknek irgalmasnak kellett lennie, a másiknak bűnbánatot kellett gyakorolnia, most mégis egymásra találtak, „összhang” van közöttük. Ehhez képest az idősebb fiú kívülről érkezik, (még biztosan) nem részese ennek az összhangnak, sőt, talán éppen ez az összhang hiányzik neki, illetve a vélt igazságtalanság tapasztalata mellett ez okoz benne haragot. Az apa viszont őt is igyekszik majd „összehangolni” saját magával, és talán a testvérével is.

Ha a jelenetnek ezt a kibővített értelmezését tovább akarjuk vinni, feltehetjük a kérdést, hogy milyen szerepet játszanak benne a szereplők mondatai. Vajon a szavak, a kimondott igék hogyan járulnak hozzá, hogy az előbb vázolt folyamat végbemenjen? Lukács elbeszélésében nemegyszer megismerjük a szereplők belső vagy külső gondolatait, a tékozló töprengéseit

⁹ Vö. ApCsel 15,15: a próféták szavai is összhangban vannak ezzel – mármint azzal, amit Simon a pogányok megtérésével kapcsolatban mondott. Lk 5,36: ruha és folt illik egymáshoz. Személyekről: Mt 18,19: összhangban van, egyetért („ha ketten vagy hárman...”); ApCsel 5,9: „megegyeztetek egymással”. Vö. VARGA ZSIGMOND J.: *Újszövetségi görög-magyar szótár*, Magyar Bibliatanács – Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1992.

éppen úgy, mint az apa erre adott válaszát, „felmentő ítéletét”. Látszólag csak tények semleges közléséről van szó, amikor a szolgál választ ad az idősebb testvérnek: megjött az öcséd, és apád levágatta a hizlalt borjút. Az egész helyzet összefoglaló értelmezését fejezik ki az apa mondatai, amelyeket idősebb fiához intéz, s amelyek egyben le is zárják a történetet. Ez utóbbi mondatok mintegy érzelmi üzenettel is bírnak. Jól ismert az „ez, a te fiad” kitétel cseréje „ez, a te testvéred” alakra. Az apa szavaival meghívja az idősebb testvért, hogy lépjen be ő is abba az összhangba, amely a korábban érkezett és öközte már megvalósult.

Az irgalmas atyáról és a tékozló fiúról meg az idősebb testvérről szóló példázat többféle értelmezése ismert. A megbocsátásra szóló egyetemes erkölcsi buzdítás mellett gyakran a zsidóságból és pogányságból megtért keresztények kapcsolatára tett utalásként értik, máskor egyenesen a Fiú megtestesülésére vonatkoztatják: ő az, aki emberré váltan a valóság legmélyebb rétegeibe süllyedt alá, majd hazatérve az Atyával való legbensőségesebb kapcsolathoz talált vissza embertestvéreivel együtt. A „meghalt és életre kelt” kitétel mintha előre jelezné azt az utat, amelyet neki be kellett járnia. Az idősebb testvér ebben a helyzetben a megváltásban kételkedő, hitetlen szereplő volna, az Atya szerepe pedig nem más, mint a hitre való újólagos meghívás. A három szereplő közül az apát könnyen értjük Istenre mint mennyei Atyára, ha azonban a „tékozlót” a Fiúra értelmezzük, akkor a megbocsátás drámája tágasabb értelmet nyer, a megváltás történése bontakozik ki benne.

Ha ebből az átvitt értelmű, kibővített értelmezési tartományból indulok ki, utólagos „szimfóniát”, egybehangzást kereshetünk egyfelől az irgalmas Atya története, másfelől a Lukács-evangélium befejezésének

korábban említett két szakasza között. Ebben az optikában a kételkedő, a feltámadt Jézust nehezen felismerő tanítványok kerülnek abba a helyzetbe, amely a Tékozló történetében az idősebb testvéré. Az Atya a Fiúhoz vezet, ugyanakkor a Fiú jelenlétében ismerhető fel mindaz, amit az Atya a világgal tenni akart, a Fiú történetében érthető meg a megváltás és megszabadítás megdöbbentő mélysége. A helyreállított összhang a Fiúban lesz érthető Ó- és Újszövetség, tapasztalat és hit között. A „szimfónia” mint egyetértés és összhang Isten tervére, az isteni személyek feltárulkozó szeretetközösségére és az egész világnak ebbe a közösségbe való meghívására vonatkozik majd. A bibliai igék egységét az találhatja meg reális sokféleségükben, aki levetkőzi ellenállását a Fiúval szemben, enged az Atya kéréseinek, és a Lélek szavára útra kel – mert a Léleknek az Apostolok cselekedeteiben tapasztalt vezetése erre bátorít. Az Igével beszélgetve feltárul a történetünk és a kapott szavaink értelme. Helyreáll a közösség, amelynek létünket köszönhetjük. Visszatalálunk azok közé, akik útra kelnek, életet hirdetnek.

3. Lukács és János

Mielőtt búcsút vennénk kitérőt témánktól, még egyszer tekintsünk vissza az igeteológia feltételezett csúcscsára, Szent János evangéliumára és ennek látásmódjára. Vajon az, amit részben „a szó történeteként”, részben az Írás értelmét szimbolikusan gazdagító értelemmel „a szó szimfóniájaként” taglaltunk a lukácsi műben, milyen kapcsolatban áll János világával? Fejtegetéseink itt is kissé általánosak maradnak, inkább értelmezési horizontot biztosítanak, és nem részletekre fókuszálnak.

Kétségtelen, hogy stílusát, nyelv- és fogalomhasználatát tekintve is külön világ a harmadik és a negyedik evangéliumé. Ugyanakkor fontos teológiai mozzanataik és sejtéseik párhuzamba állíthatók egymással. János evangéliumában többnyire rejtett marad, milyen pontos és részletes az az ószövetségi háttér, amelynek ismeretében elbeszélését, teológiáját szövi.¹⁰ Néhány olyan fontos történet, mint a pusztai vándorlás, Isten nevének kinyilatkoztatása az égő csipkebokornál, Mózes és a rézkígyó, illetve távolabbról néhány zsidó ünnep az, ami nélkül ez az evangélium sem volna érthető – gondoljunk csak a Jn 3 találkozására, a Jn 6 történeteire, a híres Én vagyok-mondásokra vagy a húsvét meg a sátoros ünnep említéseire. A két szövetség tanúságtételének a felülmúlás értelmében való hanгоztatása Lukácsnál is megjelenik. Az egész gyermekségtörténet meghatározó szerkesztési elve, hogy Jézus születésének csodája ismétli és felülmúlja Keresztelő Jánosét. A két szövetség kapcsolatát illetően talán párhuzamba állítható, hogy ami Lukácsnál elvi különállás

¹⁰ János evangéliumának ószövetségi háttéréhez egyebek mellett ld. JOSHUA J. F. COUTTS: *The Divine Name in the Gospel of John. Significance and Impetus*, WUNT 2,447., Mohr Siebeck, Tübingen, 2017; JEAN-MARIE SEVRIN: «Ἐγώ εἰμι/οὐκ εἰμί» : Une triple affirmation (de Jézus: Jn 18,4–9) et deux triples négations (de Pierre: Jn 18,17–18.25–27; de Jean: Jn 1,19.21), in uő: *Le quatrième Évangile. Recueil d'Études*, BETL 281., Peeters, Leuven – Paris – Bristol, 2016, 85–93. Természetesen vannak olyan részletek is, ahol ez a vonatkozásrendszer nyilvánvaló. Ilyen például a Mózesre és a vele kapcsolatos történetekre tett hivatkozás. Vö. CARSTEN CLAUSSEN: Die Gestalt des Mose im Johannesevangelium, in Michael Sommer – Erik Eynikel – Veronika Niederhofer – Elisabeth Hernitschek (szerk.): *Mosebilder. Gedanken zur Rezeption einer literarischen Figur im Frühjudentum, frühen Christentum und der römisch-hellenistischen Literatur*, WUNT 390., Mohr Siebeck, Tübingen, 2017, 189–210.

– hogy Jézus alig találkozik Keresztelő Jánossal, ideje új, különálló idő –, az János számára a konkrét üldöztetés (Jn 9) és a zsinagógával meg a világgal való szembefordulás tapasztalataként már a közösség jelenideje.

A szónak tehát Jánosnál is története van. Az evangélium a megtestesülés „magas” igazságával mint a hitvallás tényével kezdődik, az Ige örök léte, az Atyával való kapcsolata és a világban „eltöltött” ideje, majd visszatérése kezdettől meghatározza a történetet. Az elbeszélés végén válik nyilvánvalóvá, hogy a negyedik evangélium is mennyire tudatában van a tanúk egymást hitelesítő sorozatának, illetve a Vigasztaló működésének, aki a hit átadását és a tanítás folyamatát vezeti és hitelesíti.¹¹ Lukács mintha fordított utat járna be. Bevezetőjében jelzi az írott evangélium előtti áthagyományozás folyamatát, azután Jézus történetét elbeszélve csúcspontként jut el a Feltámadott örök jelenlétéig, amelyet a tanítványok megtapasztalnak. „Az Ige testté lett” – olvassuk Jánosnál mindjárt a prológusban azt a hitvallást, amelyet az események kapcsán a Feltámadott jelenlétében, majd a Szentlélek eljövételében mondhatott ki az ősegyház, ahogy azt Lukács leírja, párhuzamba állítva az evangélium kezdetén Mária igenjét, az Apostolok cselekedeteiben Mária és a tanítványok imádságos várakozását.

A Szentírás jellegzetessége immár a négy evangéliumban, hogy alapszavak ismétlődnek finom különbségekkel. A „beteljesedés” Jézus egész küldetését minősíti, mint végső szó Jánosnál, mint visszatekintő, az Írás egészére mutató kijelentés Lukácsnál. Jézus kereszthalála és a vele mint Feltámadottal való találkozás

¹¹ A negyedik evangélium történeti hitelességének kérdéséhez ld. THOMAS SÖDING: Im Gegenlicht. Das vierte Evangelium und die Erinnerung an Jesus, *Zeitschrift für katholische Theologie* 140 (2018/2–3) 131–148.

élménye kiegészíti egymást, újra meg újra egymásra mutat. Sorsa, élete egészében beteljesíti az Írásokat, jelenléte az egyházban megengedi, hogy a szavak új és új értelmet nyerjenek, s így erejüket ne veszítsék. A Feltámadottal való találkozások olyasmit fogalmazzanak meg, ami a ma egyházának is tapasztalata lehet. Mert a Feltámadott lényegében ma is ugyanúgy van velünk, ahogy az első tanítványokkal.

Bibliográfia

- BALZ, HORST – GERHARD SCHNEIDER (szerk.): *Exegetisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, Kohlhammer, Stuttgart, 1992².
- CLAUSSEN, CARSTEN: Die Gestalt des Mose im Johannesevangelium, in Michael Sommer – Erik Eynikel – Veronika Niederhofer – Elisabeth Hernitschek (szerk.): *Mosebilder. Gedanken zur Rezeption einer literarischen Figur im Frühjudentum, frühen Christentum und der römisch-hellenistischen Literatur*, WUNT 390., Mohr Siebeck, Tübingen, 2017, 189–210.
- COUTTS, JOSHUA J. F.: *The Divine Name in the Gospel of John. Significance and Impetus*, WUNT 2, 447., Mohr Siebeck, Tübingen, 2017.
- PÁPAI BIBLIKUS BIZOTTSÁG: *A zsidó nép és szent iratai a keresztény Bibliában*, Római Dokumentumok 40., Szent István Társulat, Budapest, 2013 [olasz eredeti 2001].
- SEVRIN, JEAN-MARIE: «Εγώ εἰμι/οὐκ εἰμί»: Une triple affirmation (de Jésus: Jn 18,4–9) et deux triples négations (de Pierre: Jn 18,17–18.25–27; de Jean: Jn 1,19.21), in uő: *Le quatrième Évangile. Recueil d'Études*, BETL 281., Peeters, Leuven – Paris – Bristol, 2016, 85–93.
- SIMON TAMÁS LÁSZLÓ: *A kezdetek varázsa és lendülete. Közelítések a Lukács-evangéliumhoz és az Apostolok cselekedeteihez*, A Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola Bibliatudomány Tanszékének Kiadványai 10., Sapientia – L'Harmattan, Budapest, 2012.
- SÖDING, THOMAS: Im Gegenlicht. Das vierte Evangelium und die Erinnerung an Jesus, *Zeitschrift für katholische Theologie* 140 (2018/2–3) 131–148.
- STRACK, HERMANN L. – PAUL BILLERBECK: *Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrasch I–IV*, Beck, München, 1922–1928.

VARGA ZSIGMOND J.: *Újszövetségi görög-magyar szótár*, Magyar Bibliatanács – Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1992.

WOLTER, MICHAEL: *Das Lukasevangelium*, HNT 5., Mohr Siebeck, Tübingen, 2008.

